

Cumhuriyet Kültürü

Yrd. Doç. Dr. Mithat ATABAY*

ÖZET

Kurtuluş Savaşından sonra, modern Türkiye'nin kurucusu Atatürk ulus devletin kökleşmesi ve Türkiye'nin çağdaşlaşması için siyasal, hukuki, ekonomik ve sosyal alanlarda kapsamlı bir reform hareketi başlattı. Atatürk'ün başlıca hedefi Türkiye'nin modern Avrupa Devletleri arasında yerini alması idi. O, Osmanlı İmparatorluğunun küllerinden laik ve demokratik bir cumhuriyet rejimi kurmayı başardı. Bu Türk halkı açısından gerçek bir kültürel devrimdi. Atatürk döneminde Türkiye sosyal, siyasal, ekonomik, hukuksal ve kültürel alanlarda önemli atılımlar yaptı ve Cumhuriyet kültürünü yerleştirdi.

II. Dünya Savaşı Atatürk tarafından başlatılan reform hareketlerini yavaşlattı. Savaştan sonra, Yeni Dünya Düzeni Türkiye'yi etkiledi ve Atatürk'ün reformlarından ve amaçlarından bazı noktalarda sapmalara yol açtı. Bu siyasal atmosferde onun ilkeleri ve reformlarından bazıları sorgulanmaya ve eleştirilmeye başlandı. Ancak, Türkiye Atatürk'ün koyduğu modernleşme idealinden vazgeçmedi.

Anahtar Kelimeler: Atatürk reformları, cumhuriyet kültürü, Türk devrimi, modernleşme

Republic Culture

ABSTRACT

After the War of Independence, Mustafa Kemal Atatürk, the founder of Modern Turkey, inaugurated a series of important political, economic and social reforms in order to consolidate the nascent nation-state and to modernize Turkey. The main goal of Atatürk was to place Turkey among the modern European states. He managed to build-up a secular and democratic republic from the ashes of the Ottoman Empire. What he accomplished, in fact, was a cultural revolution for the Turkish people. During the Atatürk period, Turkey made important development in

---

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Rektörlük Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölüm Başkanı

social, political, economic, juristical and cultural aspects and strengthened the republican culture.

The World War II slowed down the reform movements initiated by Atatürk. After the war, the new world order influenced Turkey and caused some deviations from Atatürk's reforms as well as his goals. In this political atmosphere some of his principles and reforms started to be questioned and criticized. However, Turkey did not give up his modernization ideal.

Keywords: *Atatürk's reforms, republic culture, Turkish revolution, modernization*

29 Ekim 1923'te Türkiye'de cumhuriyet ilan edildiği zaman yeni rejimin en önemli sorunlarından birisi Türkiye'de bir cumhuriyet kültürü oluşturabilmektir. Osmanlı Devleti'nin altıyüz yıllık uzun devlet hayatında temel alınan olgu çok uluslu bir yapı ve bu yapının yanında İslam dininin etkisi ile oluşan bir kültürel birikimdir. Şimdi bu birikimin yerine yepyeni bir anlayışın eseri olarak cumhuriyet rejimini kurmak oldukça zordur. Bu zorluk daha "*cumhuriyet*" sözcüğünün ilk kez açıkça ifade edildiği 1923 yılı Eylül ayının sonlarından itibaren kendini göstermeye başladı.

Toplumda Osmanlı Devleti'nin kalıntısı olarak varlığını devam ettiren dinsel temele dayalı kültürel birikim ile 19.yüzyılın sonlarından itibaren hızlı bir gelişme gösteren siyasal akımların cumhuriyet rejimi ile ne şekilde bağdaştırılabileceği sorunu ortaya çıktı. Eski İmparatorluk kültürünün temsilcileri kendi düşüncelerine ve birikimlerine uygun bir yönetim hayalini sürdürürken konu saltanat ve halifelik noktasında düğümleniyordu. Bu çerçevede daha cumhuriyet kurulmadan önce, cumhuriyet rejimine karşı açıktan açığa muhalefet kendisini göstermişti. Mustafa Kemal ve yakın çalışma arkadaşları eski kültürün yerine yeni rejim olarak cumhuriyeti oturtabilmek için siyasal kararların yanında bir de cumhuriyet kültürü oluşturmaya dönük planlı bir kültürel politika uygulamak zorunda olduklarını görmüşlerdi.

Türk halkı, yaklaşık son ikiyüz yıldır büyük bir değişim süreci yaşamıştı. Bu değişim toplumda kültürel açıdan da sarsıntılara ve karmaşalara yol açmıştı. Bu karışıklık günümüzde de devam etmektedir. "*Tarihin köprüsü*" olarak adlandırılan Anadolu üzerinde yaşayan Türkler, tarihin değişik dönemlerinden kalma değişik kültürlerin varlıklarını sürdürdükleri toplumsal yapıyı bugün de yaşatmaktadırlar. Anadolu'nun çeşitli yöreleri birbirlerinden çok farklı kültürleri bünyesinde barındırmaktadır. Trakya'da Avrupa kültürünün, Ege'de Akdeniz kültürünün, güney illerinde Arap kültürünün, doğuda Fars kültürünün kuzeydoğuda ise Kafkas kültürünün etkileri dikkatimizi çeker. Orta

Anadolu’da ise tarihin değişik dönemlerinden kalma kültürel değerler bugünün kültürel değerlerinin potasında erimeye çalışmaktadır. Görüldüğü üzere Türk toplumunun içinde barınan farklı kültürel değerler değişik grupların ve kültürel anlayışların gündeme gelmesine neden olmuştur. Türkiye bir anlamda farklı kültürlerin birbirleriyle mücadele alanıdır. Atatürk, tüm bu farklı kültürel anlayışları akılcı ve yerinde bir değerlendirmeye tabi tutarak, “*ortak ulusal bir cumhuriyet kültürü*” oluşturma çabasına yönelmişti.

Peki, Kültür Nedir?

Kültür; “*bir toplumda geçerli olan ve gelenek halinde devam eden her türlü dil, duygu, düşünce, inanç, sanat ve yaşayış öğelerinin tümü*” olarak tanımlandığında halkın tüm etkinliklerini içine alır. Dolayısıyla kültürün kaynağı da “*halk*”tı.

Atatürk’ün, Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılması, parça parça olan Anadolu’daki halkın bir merkezî otorite etrafında toplanarak emperyalist güçlere kafa tutması, onları toprağından atması, uygarlık yarışında çağdaş ülkeler düzeyine ulaşmak ve onu aşmak amacı vardı.

Bu amacı gerçekleştirmek için en önemli ve ilk adım halkın katılımıyla millet etrafında devletleşmenin gerçekleştirildiği Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 23 Nisan 1920’de açılmasıdır. TBMM’nin açılması Türk tarihinde Türklerin tarih sahnesine çıkışından itibaren var olan milletleşme anlayışında köklü bir değişiklik yapmıştır. Bu tam bir “*kültür devrimi*”dir ve bundan sonra yapılan bütün reformlar da “*Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi*”⁽¹⁾ olarak adlandırılır. Atatürk devrimini niçin bu isimle adlandırmak gerekir? Bunun cevabı Atatürk’ün şu sözlerinde yer alır: “*Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli kültürdür... Kültür okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden mana çıkarmak, intibah almak, düşünmek, zekâyı terbiye etmektir. Yine insan, enerjisiyle ve fakat tabiatın ona iltifat edildikçe tükenmez yardımıyla, yükselen, genişleyen insan zekâsı, hudutsuz kavrayış anlamında “insanım” diyen bir vasf-ı mahsusudur. İnsan, hareket ve faaliyetin, yani dinamizmin ifadesidir. Bu böyle olunca kültür, yukarıda işaret ettiğimiz, insanlık vasfında insan olabilmek için bir esasî unsurdur. Bunu kısaca izah edelim: Kültür, tabiatın yüksek feyzleriyle mesut olmaktır*”⁽²⁾. Atatürk’ün yaptığı tanım, toplumun tüm hayatını içerir. O nedenle de onun sağlığında yapılanlar tüm Türkiye’de “*devrimler dönemi*” olarak kabul edilir ve bu bir kültür hareketidir. Atatürk Önderliğinde Kültür

⁽¹⁾ Yapılan devrimlerin “Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi” olarak isimlendirilmesi konusunda, bkz., *Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi, Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD) Semineri Tebliğleri (9-11 Kasım 1967)*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1972.

⁽²⁾ Bkz., Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 4. Baskı, Ankara 1984, s.271-272.

Devriminin temelinde kişinin kulluktan çıkarak vatandaş olması, toplumun ise ümmet olmaktan kurtularak ulus bilincine erişmesi yatar. Bu ise insanın aklını kullanması ve bilimi esas almasıyla mümkündür. Kişinin aydınlanması esasına dayanır⁽³⁾. Türkiye Cumhuriyeti'nde kişinin aydınlanması, aydınlanma felsefesinin temelini oluşturan aklın kullanılması, bireye önem verilmesi ve bilginin yaygınlaştırılması ilkelerinin hayata geçirilmesi ile mümkün olmuştur. Bu anlamda akıl ve bilimin toplumda etkin olabilmesi sadece kişiye has olan bir durum değil, aynı zamanda toplumsal bir bilincin oluşması yani bir dil, tarih ve kültür sorununun giderilmesine bağlıdır⁽⁴⁾. Cumhuriyet aydınları, bunun başarılması için dinin etkisinden kurtulmuş bir milliyetçiliği, ulusal kültüre ve evrensel anlayışa götüren yol olarak gördüler⁽⁵⁾. Yapılan devrimlerde din vurgusu kaldırılmış milliyetçilik ve lâiklik kavramları ön plana çıkarıldı⁽⁶⁾.

Mustafa Kemal'in ölümüyle birlikte Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır. 1939-1945 yıllarını içeren bu dönem kültürel politikalarda "hümanizma" dönemidir⁽⁷⁾. Aynı zamanda Atatürk önderliğinde yapılan kültür devriminin de tartışılmaya başlandığı sürecin başlangıcıdır.

Türkiye'de kültür politikalarının uygulanması konusunda isminden en çok söz edilen kişi hiç kuşkusuz Hasan Ali Yücel'dir. Hasan Ali Yücel'in 1939 yılında Milli Eğitim Bakanı olmasıyla yeni bir sentez dönemi olan "hümanist kültür" dönemi başladı. Hasan Ali Yücel'in, Ziya Gökalp'in "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak" formülüne karşı sentezi şudur: "Bugünkü Türk inkılâbı eklemeci değil, bütüncü ve sistemcidir. Biz Ziya Bey'in dediği gibi üç şey olmak istemiyoruz; dileğimiz bir şey olmaktır. Biz tam Türk olmak istiyoruz. Dikkatinizi çekmek istiyorum ki, Türkleşmek başka şeydir, Türk olmak başka. Meşrutiyetin eklemeci filozofunun zannettiği gibi bizim Türkleşmeye ihtiyacımız yoktur. Bizim için, Türklüğümüzü duymak ve bulmak zaruridir"⁽⁸⁾. Bunun için halka inmek, Anadolu'nun kendi kaynaklarına dönmek, dünyada ortaya konulmuş eserleri çevirmek ve en önemlisi de Türk halkını çağdaş kültürle donatmak gerektir. Türkiye'de ulusal bir "kültür bilinci" yaratılmalıdır. Çünkü sağlam bir ulusçu bilince, güçlü bir kişisel din bilincine ve hatta meslek bilincine sahip olan bir toplumun kültür bilincinden yoksun olması aklın alacağı bir şey değildir⁽⁹⁾. Kültür bilincinden yoksun bir toplum yüzyılların birikimi olan

⁽³⁾ Bkz., Macit Gökberk, "Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk," *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, 2.Baskı, İstanbul 1986, s.281-332.

⁽⁴⁾ Bkz., Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 2.Baskı, İstanbul 1978, s.534.

⁽⁵⁾ Bkz., Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*, Ankara 1990.

⁽⁶⁾ Bkz.,Orhan Koçak, "1920'lerden 1970'lere Kültür Politikaları," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm*, c.II, İstanbul 2001, s.370.

⁽⁷⁾ a.g.e., s.393.

⁽⁸⁾ a.g.e., s.394.

⁽⁹⁾ Bkz., Suat Sinanoğlu, *Türk Hümanizmi*, 2.Baskı, Ankara 1988, s.55.

deneyimlerinden ders alamayacağı gibi, bu deneyimleri değerlendirip dile getiren büyük insanların önderliğinden de yararlanamaz. Bu değerleri tüm insanlıkla da paylaşamaz.

Mustafa Kemal'in başlattığı kültür devrimi, 1939'dan itibaren uygulanan kültür politikalarıyla "*Türk hümanizması*"na dönüştü⁽¹⁰⁾. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından, 1939 yılında düzenlenen Türk Neşriyat Kongresi'nde dünya klasiklerinin çevrilmesine karar verildi. Hemen Tercüme Dergisi'nin yayınına başlandı. Dünya klasiklerinin çevrilmesinin Türk hümanizmasının doğmasına katkısı konusunda dönemin Millî Eğitim Bakanı Yücel şöyle demiştir:⁽¹¹⁾ "*Hümanizma ruhunu anlama ve duymada ilk aşama, insan varlığının en somut anlatımı olan sanat yapıtlarının benimsenmesidir. Sanat dalları içinde edebiyat, bu anlatımın düşünce öğeleri en zengin olanıdır. Bunun içindir ki, bir ulusun diğer ulusların edebiyatlarını kendi dilinde, daha doğrusu kendi düşüncesinde yinelemesi, zekâ ve anlama gücünü o yapıtlar oranında artırması, canlandırması ve yeniden yaratması demektir. İşte çeviri etkinliğini, biz bu bakımdan önemli ve uygarlık davamız için etkili saymaktayız.*" Çevrilen dünya klasikleri 1945 yılı sonuna kadar 467'yi buldu.

Bilginin yaygınlaştırılması için, 1941 yılında "*İnönü Ansiklopedisi*" çıkarılmaya başlandı. Yayınların okuyucuya ulaştırılması için Bakanlığın kitap yerleri, okuma salonları çoğaltıldı ve yaygınlaştırıldı. Güzel sanatların geliştirilmesi çabalarına hız verildi. 31 Ekim 1939 tarihinde Ankara'da ilk Devlet Resim ve Heykel Sergisi açıldı. Ankara Konservatuarı yeniden düzenlenerek 1940 yılında Devlet Konservatuarı haline getirildi. Türk Operası hayata geçirildi. 1940 yılında halk oyunlarının Türkiye'deki sergileniş biçiminde önemli bir değişim yaşandı. 19 Mayıs kutlamalarında Gazi Eğitim Enstitüsü öğrencileri Sivas, Erzurum ve Çorum yörelerine ait halk oyunlarını geniş bir izleyici topluluğuna sundular⁽¹²⁾.

Ancak halk ile aydınlar arasındaki kültür farklılığı tüm çabalara rağmen giderilemedi. Cumhuriyetin yaratmak istediği kültürel kimlik içerisinde çağdaş toplumu oluşturmak için yapılan çabalarda halkın katılımı büyük ölçüde mümkün olamadı. Bu da halk kültürü ile aydın kültürü arasında farklılığın devamına neden oldu. Cumhuriyetin ortaya koyduğu "*vatandaşlık*" kavramı her ne kadar genel kabul görmüş gibi görünse de "*ümme*" düşüncesi de varlığını bilinçaltında korudu. Şerif Mardin'e⁽¹³⁾ göre; "*Kemalizm bu anlamda kültürün kişilik yaratıcı katında yeni bir anlam yaratamadığı ve yeni bir fonksiyon göremediği için bir rakip ideoloji rolünü yerine getirememiştir.*" Bunun yerine getirilememesinin nedeni II. Dünya

⁽¹⁰⁾ Bkz., Şerafettin Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Ankara 2000, s.217.

⁽¹¹⁾ *a.g.e.*, s.218.

⁽¹²⁾ Bkz., Arzu Öztürkmen, *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik*, İstanbul 1998, s.243.

⁽¹³⁾ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, 3.Baskı, İstanbul 1986, s.111.

Savaşı sırasında cumhuriyetin değerlerine rakip düşüncelerin yeniden ortaya çıkması, bu düşüncelerin, içten ve dıştan da destek bularak yaratılan kültür devrimine karşı eleştirilere başlamasıdır.

II. Dünya Savaşı'na kadar geçen süreçte Ziya Gökalp'in düşüncelerinin yerini akılcı ve lâik bir anlayış aldı. Ancak II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile Gökalp'in görüşleri yeniden gündeme geldi ve Türkçülük Almanya'nın da etkisiyle "tek tarih, tek dil, tek kültür" esasına dayalı düşüncelere yöneldi. Bu dönemde "dilde, fikirde ve işte birlik" yeniden simgeleşti⁽¹⁴⁾. Dilde olduğu gibi, Ziya Gökalp'in tarihe bakışı da savaş sırasında yeniden canlandı⁽¹⁵⁾. Türklerin bilimde, sanatta, çiçekçilikte, eğitimde ve müzikte uygarlık yaratıcısı olduğu⁽¹⁶⁾ vurgulanarak, II. Dünya Savaşı'nda Avrupa uygarlığının yıkılmaya başladığı ve Avrupa'nın bundan sonra Türk bilimine, kültürüne ve bilim adamına gereksinim duyacağı ve Avrupalıların Türkleşmek zorunda kalacağı ileri sürüldü.

II. Dünya Savaşı sırasında kültür konusunda ortaya çıkan ikinci eleştiri grubunun temel düşüncesinde ise Anadolu'nun 1071'den itibaren vatan olarak kabul edilmesi kavramı yatar. Bu düşünce Mustafa Kemal'in Anadolu'yu vatan olarak kabul etmesi dışındaki tüm görüşlerine karşıdır. Başlangıçta vatan kavramında Mustafa Kemal'le hem-fikir olan bu grup, daha sonra Mustafa Kemal'in devrimciliği benimsemesi karşısında, kültüre dayalı gelenekçilik ve muhafazakârlığa yönelmiştir.

II. Dünya Savaşı sırasında kültür konusundaki üçüncü karşıt düşünce, Atatürk'ün devrim, din ve milliyetçilik kavramlarını birleştirmeyi ve orta bir yol bulmayı amaçlayan akımdır. Bu düşüncenin temel sloganı devrimcilik değil, evrimciliktir. Gerek dinin, gerekse geleneklerin "devletin nüfuz sahası dışında kaldığı" ve geleneksel yapıda ve kültürde devlet gücüyle yapılmak istenen veya yapılan değişikliklere tepki olarak doğmuştur. Bu çerçevede devrim döneminin sona erdiğini, devrimin gereksinimlere vereceği cevabı verdiğini ve bugün yerini başka bir teze bırakması gerektiği savunulur. Hatta bu tezi savunanlara göre, durum ulusun artık "kendi kendine düşünüş tezidir. Türkiye'de devrimler döneminin sona erdiği ve "millî intibah devri (ulusal uyanma devri)"nin başladığını, bu sayede devrimlerle örf, adet, gelenek ve göreneklerin birleşerek ulusal kültürü yaratma dönemine geçildiği şeklinde algılanmaktadır⁽¹⁷⁾.

⁽¹⁴⁾ Bkz., Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, "Öz Dilimiz," *Çınaraltı*, sayı: 9(Birinciteşrin 1943), s.4.

⁽¹⁵⁾ Bkz., Hasan Ferit Cansever, "Türkçülük Nedir?," *Doğu*, sayı: 9-10-11(Temmuz-Eylül 1943), s.14-15.

⁽¹⁶⁾ Bkz., Peyami Safa, "Biz Avrupalı Mıyız?," *Çınaraltı*, sayı:59(İkinciteşrin 1942), s.4.

⁽¹⁷⁾ Bkz., Mithat Atabay, *Çok Partili Dönemde Bir Muhalefet Partisi: Millet Partisi (20 Temmuz 1948-27 Ocak 1954)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, T.C. Tarihi Bilim Dalı, 1991), s.96-100.

Atatürk önderliğinde yapılan kültür devrimi ve onu takip eden hümanizma dönemine karşı II. Dünya Savaşı sırasındaki tepkilerin özü üç boyutludur. Birinci boyutu; kültürün menşei, kaynağı ile ilgilidir. İkincisi; yapılan devrimlere yani içeriğe ilişkindir. Üçüncüsü ise; uygulama ile alakalıdır.

Ziya Gökalp'in kültür çizgisini yeniden canlandırmak isteyenler ile din, milliyetçilik ve Atatürk devrimi arasında orta bir yol bulunmasını savunan geleneksel düşünceler Türk kültürünün Orta Asya, komşu ülke kültürleri (Çin, Hint) ve İslâm (Arap, İran) kültürlerinden oluştuğu temeline dayanır. Anadolu kültürünü savunanlar ise Orta Asya, İslâm kültürü (Arap, İran) ve Anadolu yerli kültürlerinin etkisinin toplumda etkin olduğu düşüncesindedirler. Halbuki Türkiye, son ikiyüz yıldır Batı (Avrupa) kültürü ile iç içedir. Ancak bu unsur da dahil edildiğinde Türkiye kültürünü ulusal ya da evrensel boyuta taşıma olanağı olacaktır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1925, 1928, 1931, 1932 ve 1934 yıllarındaki devrimleri Atatürk'ün Türk halkını çağdaş uygarlık değişimi alanı içine soktuğu değişimlerdir.

II. Dünya Savaşı sırasında Atatürk devrimlerinin uygulanmasında karşılaşılan ve eleştiriye tutulan ilk kanun "*Soyadı Kanunu*" olmuş ve özellikle 1942 yılı boyunca bu konuda basında tartışmalar yaşanmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın son yılında 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu metni öz Türkçe sözcüklerle yazılmış ve düzenlenen ve ismine "*Anayasa*" denilen metin 10 Ocak 1945 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmiştir.

Türkiye II. Dünya Savaşı'na fiilen girmemesine karşın, savaşın etkilerinden kurtulamadı. Avrupa'da savaş, 7 Mayıs 1945'te sona erdi. 1945 başlarında savaşın müttefiklerin başarısıyla biteceğini gören Türkiye, Birleşmiş Milletlerin kurucu üyesi olabilmek için 23 Şubat'ta Japonya ve Almanya'ya savaş ilân etti⁽¹⁸⁾. Bundan sonra Türkiye, 5 Mart'ta San Francisco Konferansı'na resmen davet edildi ve Birleşmiş Milletlerin kurucu üyeleri arasında yerini aldı⁽¹⁹⁾. Böylece savaş sonunda yeniden şekillenecek olan dünyada yerini belirlemiş oldu. Bu yer demokrasi ile idare edilen ülkelerin yanındır.

Savaş sonrasında toplumda genel olarak iki grup belirdi. Devrimciler ve muhafazakârlar. Devrimciler, durumdan pek memnun değillerdi ve daha köklü reformlar istiyorlardı. Muhafazakârlar ise, teknolojik yenilikleri kabul

⁽¹⁸⁾ Bkz., Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Ankara 1976, s.12.

⁽¹⁹⁾ Bkz., Ahmet Şükrü Esmel ve Oral Sander, "II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası," *Olaylarla Türk Dış Politikası*, c.I, 6.Baskı, Ankara 1987, s.184.

etmekle birlikte devrimlere kesinlikle karşı çıkmakta, kültürün yeni bir değerlendirilmesinin yapılması gerektiğini savunuyorlardı. Bu iki grubun zıtlaşmasına karşılık zaman içinde üçüncü bir grup daha kendini gösterdi. Mutediller diyebileceğimiz bu grup, Türkiye'deki devrimi çağdaş toplum yaratmak için yeterli sayıyorlar ancak bazı devrimlerin aşırı olduğunu vurgulayarak bunların yeniden gözden geçirilmesini istiyorlardı⁽²⁰⁾.

Savaşın sona ermesiyle başlayan liberalizm akımı Türkiye'de de etkisini gösterdi. Tek parti döneminin uygulamaları tartışılmaya başlandı. Bu durum, uygulanan kültür politikalarına da yansdı ve hümanist kültür dönemi de fiilen sona erdi. Bu döneme damgasını vuran “Öner-Yücel Davası” yoluyla Hasan Ali'nin kişiliğinde cumhuriyet rejiminin getirdiği bütün kültürel değişiklikler ve devrimler sınıandı⁽²¹⁾.

Hasan Ali Yücel'in bakanlıktan ayrıldığı 1946 yılına kadar 467'yi bulan klasikler 1950'ye kadar 676'ya ulaştı. 1966 yılına kadar devam ettirilen klasik çevirilerinin sayısı 973'tür.

Halkevleri 1932 yılından itibaren açılmaya başladı ve 1946 yılında sayıları 455'ti. 1950 yılında ise 478'di. Halkodaları 1940 yılından itibaren faaliyet göstermeye başladı, 1946'da sayıları 4066, 1950'de ise 4332 idi.

1940 yılında açılan Köy Enstitüleri, kısa sürede gelişti ve 1944'te enstitü sayısı 20'ye ulaştı. 1948'de Van Erciş'te yeni bir enstitü açılınca sayı 21 oldu. 1945-1946 öğretim yılı başında 1609 köye, Köy Enstitüsü mezunu 1853 öğretmen ve 665 köy sağlık memuru atandı. Köylerde yapılan okul, ışık ve öğretmen evlerinin sayısı da 3490'a ulaştı. Enstitülerin açıldığı 1940'dan itibaren de ilkökul mezunu olanların sayısında önemli artış oldu. 1927'de okuma yazma bilenlerin sayısı %8.2 idi. Yeni Türk Alfabesinin kabulünden 1938 yılına kadar geçen sürede ilkökul diploması alanların sayısı 262000'dir. Son beş yılda ise bu sayı 478000'e yükseldi⁽²²⁾. 1947'de Köy Enstitülerinden mezunların sayısı 5447'ye ulaştı. 1950'de okuma-yazma bilenlerin sayısı %34'tü.

Devletin kültür politikası konusunda izlediği siyasette, iktidar partisinin 1947 yılında yapılan kurultayı bir dönüm noktasını teşkil etti. Bu kurultayda

⁽²⁰⁾ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul 1967, s.268.

⁽²¹⁾ Öner-Yücel davası için bkz., Kenan Öner, *Öner-Yücel Davası*, 3 Kitap, İstanbul 1947-1948; Hasan Ali Yücel, *Davam*, Ankara 1950; Hasan Ali Yücel, *Hasan Ali Yücel'in Açtığı Davalar ve Neticeleri*, Ankara 1950; ayrıca Kenan Öner ve Hasan Ali Yücel arasındaki davanın yorum için bkz., Mithat Atabay, II.Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Milliyetçilik Akımları, İstanbul 2005, s.331-334.

⁽²²⁾ Hasan Ali Yücel, *Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler*, Ankara 1993, s.299.

halkevlerinin çalışmaları, din dersleri, türbelerin açılması, ilahiyat fakültesi ile imam hatip okullarının faaliyete başlamaları konuları tartışıldı⁽²³⁾.

Kurultayda öne sürülen devrimlerden ödünleri içeren görüşler CHP hükümetleri tarafından uygulamaya konuldu. 1947 yılında Köy Enstitüleri Kanunu'nda önemli değişiklikler yapılarak sistemin işleyişi zaafa uğratıldı. Halkevlerinin iktidar partisinin bir yan kuruluşu olmaktan çıkarılarak özerk bir kurum haline getirilmesi çalışmaları yürütülemedi. 15 Ocak 1949'da biri Ankara'da diğeri İstanbul'da olmak üzere iki İmam Hatip Kursu açıldı. 1 Şubat 1949 tarihinden itibaren ilkokullarda isteğe bağlı din dersleri başladı. 4 Haziran 1949 tarihinde kabul edilen bir kanun ile Ankara İlahiyat Fakültesi kuruldu. “*Türk büyüklerine ait olma ve yüksek bir sanat değeri taşıma*” koşuluyla 1 Mart 1950 tarihli 5666 sayılı kanunla yirmi türbe halkın ziyaretine açıldı⁽²⁴⁾.

14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerle Demokrat Parti iktidara geldi. Yeni iktidarın, hükümet programında devrimleri, “*tutan*” ve “*tutmayan*” devrimler diye ayırma ve ilk iş olarak “*Arapça ezan yasağı*”nı kaldırması kültürel politikalarda önemli değişimlerin yaşanacağına ilk işaretleri oldu. Ezan konusunun demagojiye açık olması nedeniyle muhalefet de iktidarla birlikte kabul oyu verdi⁽²⁵⁾. 8 Ağustos 1951 tarihinde kabul edilen 5830 sayılı kanunla halkevlerinin mallarına el konuldu. 27 Ocak 1954 tarih ve 6234 sayılı kanunla Köy Enstitüleri tümüyle öğretmen okullarına dönüştürüldü.

Sonuç olarak; 1920'den 1960'lara uzanan zaman dilimi içerisinde, Türkiye'de izlenen kültür politikaları dört süreçten geçti. Bu sürecin ilk halkası; Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen kültür devrimi dönemi (1920-1938), ikinci evresi; hümanizma ve aynı zamanda kültür devrimine karşı tartışma dönemi (1939-1945), üçüncüsü; evrimcilik dönemi (1946-1950) ve son olarak “*tutan*” ve “*tutmayan*” devrimler diye açıkça devrimlerden ödünleri içeren tavizler dönemi (1950-1960)'dir.

Atatürk; halkçılığa, milliyetçiliğe ve lâikliğe önem vererek tarih ve dil tezleri ile yeni bir anlayış yaratmayı hedefledi. Çağdaş bir toplum oluşturmayı amaçladı. Onun döneminde Türk kültürünün ulusal temelleri atıldı. O dönemdeki kültür politikası Atatürk devriminin bir sentezi ve aynı zamanda az gelişmişlik koşullarını kendi çıkarlarının ön koşulu sayanlara karşı da bir hareketti. Bu anlamda olaya bakıldığında bugün her platformda söylenen “*sosyal değişim politikası*”nın anlamı kültür değişmesidir. Türk toplumunun her alanda çağdaş bir toplum haline gelebilmesi için yapılması

⁽²³⁾ CHP'nin 7.Büyük Kurultayındaki tartışmalar için bkz., *CHP Yedinci Büyük Kurultayı*, Ankara 1948; ayr. bkz., Çetin Yetkin, *Karşı Devrim 1945-1950*, İstanbul 2002, s.393-422.

⁽²⁴⁾ Ziyarete açılan türbeler için bkz., Gotthard Jaschke, *Yeni Türkiye'de İslamlık*, Çev. Hayrullah Örs, Ankara 1972, s.104-105.

⁽²⁵⁾ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 2.Baskı, Ankara 1990, s.58.

gereken yeni bir kültür yaratmaktı. Bu da kültürel değişimle, yani anlayıştaki değişimle olabilirdi. Atatürk bunu gerçekleştirdi. Ancak Atatürk dönemindeki bu değişim, kendisinden sonra gelenler tarafından yeni bilgilerle, yöntemlerle geliştirilip, kökleştirilmedi ve yeni bir ekol yaratılamadı. 1940'lardan itibaren önce yavaş, sonra hızlı bir şekilde değişimin hızı kesildi ve hatta bazı alanlarda tamamen durduruldu. Bunun sonucu olarak köklü değişimi kalıcı kılacak ve bir sisteme dönüştürecek unsurlar geliştirilemediği gibi zaman içinde yapılanlar dahi korunamadı. O nedenle de kültür devrimi, çağdaş dünyaya damgasını vuracak bir "Türk rönesansı" haline gelemedi.

Bugün ise; Ulusal ya da evrensel kültürümüz Türk-İslam sentezi olarak nitelenmeye veya ona indirgemeye çalışılmaktadır. Bu çabaları ve anlayışı bilimsel bir yaklaşım olarak görmek doğru değildir. Bu aynı zamanda Türk kültürüne belirli oranda renk ve zenginlik kazandıran kökleri de yadsımak olur. Böyle bir davranış çağdaşlaşma çabalarına ters düşer ve ulusal kültürü çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarma amacıyla da bağdaşmaz.

Atatürk kültürün devlet hayatındaki önemini belirtirken;

"Bir ulus, varlığı ve hukuku için bütün kuvvetiyle, bütün fikri ve maddi kuvvetleriyle ilgilenmezse, bir ulus, kendi kuvvetine dayanarak varlığını ve bağımsızlığını sağlamazsa, şunun bunun oyuncağı olmaktan kurtulamaz... Bireyler düşünür olmadıkça, topluluklar istenilen yöne, herkes tarafından iyi veya fena yönere sürüklenebilir. Kendini kurtarabilmek için her kişinin geleceğiyle doğrudan doğruya ilgili olması gerekir."

"Milli kültürün her alanda açılarak yükselmesini Türkiye Cumhuriyeti'nin temel direği olarak sağlayacağız." demiştir.

Kökeni, ortak yaşanmış tarihe dayanan ulusal kültür sayesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin sonsuza kadar yaşayacağına inanmış ve bu konuda ana kaynağın da kültür olduğunu vurgulamıştır.

KAYNAKÇA

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Ankara 1976.

Atabay, Mithat, *Çok Partili Dönemde Bir Muhalefet Partisi: Millet Partisi (20 Temmuz 1948-27 Ocak 1954)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü T.C. Bilim Dalı), Ankara 1991.

Atabay, Mithat, *II.Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Milliyetçilik Akımları*, İstanbul 2005.

Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 2.Baskı, İstanbul 1978.

Cansever, Hasan Ferit, "Türkçülük Nedir?," *Doğu*, sayı: 9-10-11 (Temmuz-Eylül 1943), s.14-15.

CHP, *CHP Yedinci Kurultayı*, Ankara 1948.

Erkilet, Hüseyin Hüsnü Emir, "Öz Dilimiz," *Çınaraltı*, sayı:9 (Birinciteşrin 1943), s. 4.

Eroğul, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 2.Baskı Ankara 1990.

Esmer Ahmet Şükrü ve Oral Sander, "II.Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası," *Olaylarla Türk Dış Politikası*, c.I, 6.Baskı, Ankara 1987.

Gökberk, Macit, "Aydınlanma Felsefesi Devrimler ve Atatürk," *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, 2.Baskı, İstanbul 1986.

İnan, Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 4.Baskı, Ankara 1984.

Jaschke, Gotthard, *Yeni Türkiye'de İslamlik*, çev. Hayrullah Örs, Ankara 1972.

Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul 1967.

Koçak, Orhan, "1920'lerden 1970'lere Kültür Politikaları," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm*, c.II, İstanbul 2001.

Mardin, Şerif, *Din ve İdeoloji*, 3.Baskı İstanbul 1986.

Öner, Kenan, *Öner- Yücel Davası*, 3.Kitap, İstanbul 1947-1948.

Öztürkmen, Arzu, *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik*, İstanbul 1998.

Safa, Peyami, "Biz Avrupalı Mıyız?," *Çınaraltı*, sayı:59 (İkinciteşrin 1942), s.4.

Sinanoğlu, Suat, *Türk Hümanizmi*, 2.Baskı Ankara 1988.

Turan, Şerafettin, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Ankara 2000.

Turan, Şerafettin, *Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*, Ankara 1990.

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi, Kalkınma için Bölgesel İşbirliği (RCD) Semineri Tebliğleri (9-11 Kasım 1967)*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1972.

Yetkin, Çetin, *Karşı Devrim 1945-1950*, İstanbul 2002.

Yücel, Hasan Ali, *Davam*, Ankara 1950.

Yücel, Hasan Ali, *Hasan Ali Yücel'in Açtığı Davalar ve Neticeleri*, Ankara 1950.

Yücel, Hasan Ali, *Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler*, Ankara 1993.

